

УДК 811.161.2'36

ФУНКЦІЇ ЗАСОБІВ ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**Кульбабська О. В.**

У статті описано прагматичний потенціал засобів вторинної предикації. З'ясовано, що вони ранжують події за вагомістю, новизною, бажаністю в тексті, а також за актуальністю повідомлюваної інформації як для мовця, так і для співрозмовника.

Ключові слова: прагматика, вторинна предикація, інтенції, пресупозиції, художній текст.

В статье описан прагматический потенциал средств вторичной предикации. Доказано, что они устанавливают ранги для событий по значимости, новизне, желанности в тексте, а также в аспекте актуальности сообщаемой информации как для говорящего, так и для его собеседника.

Ключевые слова: прагматика, вторичная предикация, интенции, пресуппозиции, художественный текст.

It is clause considers word forms, word-combinations and designs in structure of a simple sentence which are based on a parity of statements with a different degree of actualization of fragments of the message about the same situation of the validity.

Key words: pragmatic, secondary predication, intentions, presupposition, artistic text.

Мова – не лише засіб пізнання та репрезентації світу предметів і явищ, світу ідей, вона пов'язана зі структуруванням і передаванням думок, із вираженням почуттів і різноманітних інтенцій, забезпечуючи тим самим сферу емоційної та когнітивної діяльності людини, формування її естетичних уподобань. З іншого боку, мова в її реальному використанні завжди диференціює свої засоби відповідно до призначення висловлення і співвідношення мовця й адресата, тобто з огляду на комунікативну функцію.

За твердженням А. П. Загнітка, комунікативна функція тісно пов'язана з іншими функціями мови: номінативною, експресивною, граматичними і семантичними функціями, що уможливорює виокремлення “трьох типів фокусування” в реченні: а) предикуювання властивостей певного топіка – предикатний топік, у функції структури “топік-коментар”; б) ідентифікацію аргумента певної пропозиції – аргументований фокус, ідентифікаційна функція; в) введення нового дискурсивного референта або повідомлення про подію – фокусування речення, тобто презентаційна функція, або функція повідомлення про подію [7, с. 158–159]. У цьому аспекті важливим є питання про номінативні знаки синтаксису (І. В. Вихованець, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, С. В. Ломакович, А. П. Загнітко, В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова, В. М. Телія та ін.), оскільки домінувати “беруть участь у структуруванні (номінативній деривації) комунікативних одиниць, різних за структурою та семантикою, які забезпечують потреби мовця не лише в плані відображення дійсності, позначення різних фактів і ситуацій, але й у плані вибору саме тих, які найбільше відповідають потребам комунікації [4, с. 174]. Номінативно-класифікаційна функція речення пов'язана ще з однією досить важливою проблемою – про зв'язок номінації з предикацією. Питання про взаємодію семантики з синтаксисом, прагматикою та процесами номінації, про співвідношення номінації і предикації, на думку дослідників, є однією з центральних проблем сучасної синтаксичної теорії [4, с. 175; 6, с. 104–105 та ін.]. У з'ясуванні цих питань вбачаємо мету нашого дослідження. Предметом аналізу обрано різноманітні засоби вторинної предикації як засоби текстової комунікативної компресії. Не претендуючи на вичерпність викладу проблеми, спробуємо з'ясувати кореляцію похідних реченневих утворень із поняттями інтенція, пресупозиція, функціонально-стилістичний потенціал, варіантність виражальних засобів у художньому тексті.

Просте ускладнене речення є поліінформативною одиницею. Найголовніше те, що воно містить відомості про певний фрагмент дійсності, який збагнув мовець

(зовнішньоситуаційний компонент семантики). Попри те, мовленнєва діяльність людини полягає не лише в індивідуальному усвідомленні реальності, але й у творчій трансформації багатомірного континуального уявлення про дійсність у його двомірний образ – **текст**. Тому “будь-яке вивчення речення з настанов функціональної граматики повинно здійснюватися в тексті: саме множина текстів, статистично вірогідна для певного дослідження, є реальним ґрунтом опису граматичних особливостей конструкцій” [11, с. 95].

Механізм структурування інформації потребує врахування багатьох чинників, зокрема, кваліфікації подій за важливістю, новизною, бажаністю, актуальністю як для мовця, так і для співрозмовника. Ця інформація про комунікативні інтенції, стратегії та іллокутивні цілі мовця має стосунок до комунікативного компонента смислу.

Засобом самовираження смислових домінант під час мовленнєвого акту є **авторська інтенція**. Вона вміщує: цілеспрямований і неусвідомлений набір репрезентативних фактів; емоційно-експресивну оцінку того, про що йдеться; модальну характеристику висловлення про подію самим мовцем; вибір певних форм впливу на адресата (розповідь, спонування, питання); співвідношення змісту висловлення з конкретним комунікативним актом (із його учасниками, із часом його тривання). Отже, інтенція найбільше орієнтує зміст тексту на його автора, надає текстовому масиву егоцентричного спрямування, що його виявляємо в модальній, часово-просторовій, персональній, емоційно-експресивній, актуалізаційній та ін. лініях смислової перспективи. Ті самі прагматичні моменти авторська інтенція опосередковано активізує також і в реченні як частині тексту.

Успішність процесу мовленнєвої комунікації, здійснюваного в координатах *адресант – адресат*, зумовлена двома чинниками: 1) адекватним мовним оформленням думки та 2) адекватним сприйняттям цієї думки адресатом (співрозмовником, слухачем, читачем). Й оформлення, і розуміння висловлення залежать від фонових знань комуніканти (пресупозиції). Перетин їхніх “горизонталей” і “вертикалей” забезпечує взаємне розуміння, дешифрування виражених (експліцитних) і невиражених (імпліцитних) способів передачі художньо-образної, естетичної, емоційної та інших типів інформації (у широкому значенні слова), як-от, у тексті-метафорі І. Чендея, “Казка білого інею”:

Рідний горизонт.

І світ земний, що багатоліко відкрився у проявах краси, аби не просто бути до кінця днів твоїх з тобою, а чарувати і наповнювати високим розумінням батьківських околиць, чуттям причетності, справді великим і постійним, а тому й патріотичним.

Тут збагнув еси диво проростання трав і буйство квітів.

Тут радів еси грізним громовицям і теплому літньому дощику.

Тут заманливим чаклунством барв до тебе приходять срібна осінь.

Тут казкою білого інею тебе щедро вів'є студена зима.

І оце з тобою неоціненним скарбом уже назавжди, якими дороги не були – дальшими, далекими чи зовсім близькими при рідних горизонтах. І це твоє, якою доля не була – привітною і щасливою чи зовсім-зовсім непомітною і звичайною.

Хіба сутність оця не таїть у собі істинну і вічну мудрість буття укупі з духовною наповненістю?

Хіба це не достойно уваги нашої?

Цілком погоджуємося з думкою А. Мойсієнка, що будь-який митець і сам осягає істинність людського буття, і здатен “прочинити двері” в нове, ще не відоме читачеві, інакше кажучи, здатен відтворити правду життя в усій її багатогранності [...]. І коли це “передбачення” – не шаблон, не “перелопачування” сцен і фактів, а тонке осцилографування світу, створеного письменником, тоді воно здатне приносити естетичну (і не тільки естетичну) насолоду не меншою мірою, ніж художній твір” [17, с. 58].

Різний обсяг знань у комуніканти змушує мовця до експлікації елементів пресупозиції, які не представлені у висловленні. Порівн.: *Люди дивилися на ріку ↔ В розпуці дивились люди в каламутні хвилі ріки* (М. Марфієвич); *Марічці не стало сердачка ↔ Сьогодні для маленької Марічки, учениці першого класу, не стало сердачка* (Д. Макагон); *Досить ночі, досить муки ↔ Досить ночі, досить муки (Не рабом вже бути нам!)* (К. Ластівка). “Текст, трансформований у чіткі структурні

висловлення (як варіанти речень без засобів вторинної предикації. – О. К.), відобразить його внутрішню антологію, граматичний “скелет”, позбавлений змісту художності; втрата дискурсу, роздуму, медитацій, що є основним проявом семантики ускладнення, спричиняє кореляцію речень тексту канонізованим схемам граматики. Але текст подовжиться втричі й набуде ознак індивідуальності, відчуженості від свого носія – він матиме форму простої послідовності висловлень, поєднаних змістовим зв'язком, у якому зовсім відсутня творча активність мовця, а відтак і творча активність слухача: їх “моделі світу” не перетинаються, а узгоджуються лише з деталізованим пропозиційним змістом речень. /.../ Ускладнення речень, навпаки, передбачає цю активність, що в загальних рисах відповідає процесові мовленнєвої свідомості” [12, с. 63]. Отже, ускладненість структур у тексті стає виявом динаміки вислову.

Фонові знання адресанта й адресата, єдність часу, місця, умов спілкування репрезентують прагматичну пресупозицію існування, яка збігається з реальними уявленнями адресата мовлення й визначає кореляцію експліцитного та імпліцитного у висловленні. Здебільшого спочатку мовець використовує описові засоби, складні номінації, пізніше вдається до вживання спеціальних “економних” засобів, надаючи оповіді динамізму, напр.: *Отож сьогодні забрали Цвичка на п'ятнадцять діб у район. Перше: за вчинення опору владі і її повноважному представникові під час виконання ним службового обов'язку, друге – за намагання заволодіти зброєю дільничного міліціонера, і третє – лихослів'я, приниження честі і гідності присутніх під час конфлікту в приміщенні сільської ради* (М. Матіос).

За визначенням Ф. Бацевича, пресупозиція (або презумпція) – це такі імпліцитні компоненти тексту, які автор вважає істинними та відомими адресатові і які не потребують спеціальних засобів своєї номінації [3, с. 663]; див. також: [18, с. 23–30; 14, с. 230]. Прагматичну значущість номінація набуває завдяки тому, що завжди має суб'єктивне забарвлення, оскільки вибір тієї чи тієї пресупозиції цілком залежить від індивідуальних інтенцій мовця [13, с. 98].

Можна вести мову про загальнолюдські, регіональні та країнознавчі пресупозиції, якими володіють усі члени певної етнічної та мовної спільноти. Цей поділ можна продовжити, звужуючи рамами однієї професії осіб-комунікантів, місцем роботи чи проживання, сімейними зв'язками тощо.

І комунікативний мотив, і його розгортання, і втілення в мові спостерігаємо завдяки свідомій (чи несвідомій) орієнтації мовця на адресата, завдяки самій потребі спілкування, співробітництва людей [7, с. 29]. На нашу думку, узявши до уваги два чинники, а саме: 1) безпосередньою / опосередковану участь адресата в комунікації та 2) співвідношення експліцитної та пресупозитивної імпліцитної частин у тексті, можна виокремити **два види комунікації** – *усну* (означений адресат) та *літературну* (потенційний адресат).

В усному мовленні здебільшого частка пресупозиції більша, ніж у писемному, оскільки учасників усної комунікації об'єднує єдність часу, місця, мовленнєвих умов. Тому усне мовлення уможливує високий ступінь мовної економії, регулярне вживання засобів вторинної предикації, напр.:

Немолода сусідка всього хвилюк оглядалася по ній [Василині – О. К.], *по хаті так, ніби враз хотіла довідатися, а чи все тут готове для приходу на світ немовляти, і мовила:*

– Вже на часі?

– Без часу...

– Може ти тяжко піднімала?

– Ні!..

– В дорогу проситься...

– Ще два місяці, за моїм рахунком...

– Най з миром у здоров'ї і для радості щасливе приходить на світ!..

(І. Чендей)

У разі низького рівня фонові інформації мовця та слухача процес комунікації відбувається складніше: для досягнення мети спілкування потрібне постійне коригування за допомогою перепитування, уточнення, вставок. Наприклад:

– Але я до нього нічого не чую, тето, крім...

– Ну, кінчи: крім?

– Крім обридження... (Б. Грінченко).

Так само може не здійснитись і літературна комунікація, тобто адресат правильно не сприйматиме авторську інтенцію. Цей факт зумовлює низка прагматичних чинників, основними з-поміж яких є: специфіка ситуації спілкування (часовий проміжок між написанням твору та його прочитанням, отже, відсутність контакту між комунікантами) та специфічний характер адресата (його неконкретність, узагальненість та змінність, невизначений рівень фонових знань). Отже, засоби корекції літературної комунікації мають бути іншими, складнішими, а мовленнєва поведінка суб'єкта мовлення ретельнішою.

Насамперед мовець не має порушувати “максим релевантності” (“говори по суті”), “максим способу вираження” (“унікай неточності, сумбурності, багатозначності”), дотримуватися правил мовленнєвої поведінки. Ще однією важливою умовою успішного мовленнєвого акту є активізація в системі координат співрозмовника тієї моделі дійсності, про яку повідомляє мовець (ідентифікація референтів імен, часу, простору тощо).

Так, носіями пресупозитивної інформації зазвичай бувають детермінантні конструкції часу, місця та з власне характеризувальним значенням. Часові конструкції, називаючи відрізки часу або момент перебігу будь-яких дій і процесів як ситуацію, маркують часову перспективу в структурі мовлення. Посідаючи препозитивну позицію щодо основного складу речення, темпоральні детермінанти виконують роль експозиції, якою автор уводить нас у “передсюжетну” ситуацію, а присудки, послідовно міняючи одні одних, просувають оповідь до розв'язки. Наприклад:

Усе життя вона [Левантина – О. К.] *відбувала кару.*

Малою – як була *попихачем-байстрючкою, ображуваною й кривдженою.*

Дорослою сиротою – *тиняючись по наймах, зазнаючи тяжкої роботи, бійки, лайки і того, що гірше за все це.*

Коханкою – *віддавши все тому, хто занапастив її.*

А нарешті тепер – *схотівши оборонити людей від ворожого заходу.*

Це був кінець і вінець її земних пригод, найвища болюча нота в тужливій пісні її замученого життя. Найвища і остання... (Б. Грінченко).

Окрім темпоральних детермінантів, ситуативний контекст формують і просторові конструкції, що забезпечують зв'язок між місцем дії (реальним або вигаданим) та місцем розташування суб'єкта чи об'єкта. Адвербіальні індикатори з часовою та просторовою семантикою дають змогу реципієнтові розв'язати питання, де і коли відбувається дія, долучитися до перебігу подій літературного твору. Інколи для актуалізації знань адресата мовець може вносити часово-просторові препозитивні позиції (її визначають як “тема-нове” [20, с. 40–41]), паралельно застосовуючи графічні засоби. За таких умов детермінанти слугують засобом підтексту, своєрідним “глибинним напруженням тексту” (за В. Адмоні), яке “співіснує” з емоційними та сюжетними лініями. “Смислове навантаження графа постає промовистим за усього прочитання тексту, оскільки він цілком логічно розчленовує на зачинове тло і панораму розгортання, де викладена препозитивна інформація розгортається і деталізується” [9, с. 65]. Наприклад:

У НЕДІЛЮ, до сходу сонця, після сходу сонця й заходу, до служби Божої, під час читання Євангелія і після триразового панотцевого благословення, **В ТИСОВІЙ РІВНІ** на повен голос і пошепки іншої бесіди, ніж про те, що

або зачнеться нова війна,

або на край упаде яка інша кара,

а спокійна година встановиться людям

хіба що по смерті, –

не було й не могло бути (М. Матіос “Нація. Одкровення”).

Спостережуваний ритміко-інтонаційний збір А. Загнітко називає комунікативним “пуантом” [7, с. 453], який виводить на поверхню причиново-наслідкові відношення, тому наступні події постають умотивованими, закономірними.

Мотиваційну семантику висловлення зумовлюють і самостійні неприслівні поширювачі зі значенням зумовленості, для яких характерним є загальна семантика вказівки на певні ситуації, події, факти, що передують наслідкові або породжують його. У цьому разі мовлення набуває логічності, доказовості, створює особливу

глибину думки та експресії слова. Так, прагнучи надати особливого смислового навантаження поетичному мовленню, автори вдаються до прийому нанизування однофункційних конструкцій, розширюючи горизонти образної мови. Наприклад:

Від спитих слів оскома і судома.

Від крику – кара. А **від смутку** – сміх.

Від крові – нари... **Від страху** – не зміг...

Від ситих снів – судома і оскома.

Від тиранії – пряник і батіг.

Від суєти суєт – в душі саркома.

Від ліні – на очах душі лейкома.

Від бунтарів Г.Б. **Від Бога** біг.

Від диктатури – ранні рвани рани.

Від демократій – грати і лопати.

Від революцій – клапани і крани.

В мирському морі хвилі гнучих спин –

Від шторму в телефоннім апараті.

Причини різні – наслідок один (В. Кожелянко).

Імплицитні моделі здатні поставати цілісним відображенням ситуації, за якої принципово важливою є семантика і функція прийменника. Безперечно, поза синтаксичним контекстом прийменниково-іменниковий детермінант, має граматичну багатозначність, оскільки немає умов, які давали б змогу встановити кореляцію імені з модально-часовим планом висловлення. Наприклад, модель “від + р. в., окрім каузативного, має інші значення, наприклад, часу: **Від неділі** чи не третина черемошнянської мужицької челяді шукала Матронку (М. Матіос); простору: *Василь прямував стежкою від садиби до села* (І. Чендей); причини й мети руху: **Від клопотів** буденних і невдячних, **від сварок, суперечок, суєти, від слів** грімких і **кроків** необачних ще, *слава Богу, є куди втекти* (Т. Севернюк) тощо.

Взагалі поява аналітичних конструкцій, зокрема імпліцитних, зумовлена “драматизацією повнозначних слів, які домислюються в мовленні, і семантизацією прийменників”, а те, що “імпліцитність пов’язана з елімінацією імені процесуальної семантики, з виявами вторинної предикації не підлягає ніякому сумніву” [8, с. 129]. Наприклад: *Вранці скупавшись, з десятої до третьої – читати, потім до п’ятої всякий дріб’язок – лекції в установах, міняти в бібліотеці книжки, обідати, лежати; тоді дві години – мова; наприкінці погуляти десь на вулиці чи в садку, повечеряти і з одинадцяті спати до сьомої – такий був розпорядок* (В. Підмогильний).

“Замкнуті у своїх основних категоріях, знаки служили б надзвичайно обмеженим джерелом засобів для задоволення численних потреб мовлення. Але завдяки міжкатегорійним змінам думка звільняється, а висловлення збагачується й набуває різних відтінків” [2, с. 143]. Репрезентація ситуації широким арсеналом засобів мотивована сприйняттям автора або персонажа навколишнього світу. Так, наприклад, прийменниково-відмінкові форми в системі кореферентних засобів активніше використовують: 1) для більшої експресивності та комунікативної достатності висловлення (до того ж у структурі прийменниково-відмінкової форми часом уживаємо прикметник або означальний прислівник), порівн.: *Роберт із щирою вдячністю дивиться на дідуся* (В. Бабляк) // *Роберт дивиться на дідуся, дякуючи щиро*; 2) для конкретизації ситуації та характеру події через уведення сурядного ряду обставинних поширювачів або напівпредикативного звороту, порівн.: *На цей раз Лупул зі своїми вояками покинув село серед ночі і без прощання* (М. Матіос) // *На цей раз Лупул зі своїми вояками покинув село серед ночі, не простившись*; 3) для створення ефекту діалогізації (у цьому разі до складу прийменниково-відмінкових форм входять субстантивовані компоненти, які за інших комунікативних потреб можуть бути самостійними висловленнями), напр.: *Нова недовга влада зникла без “будь здоров” і без “дякую”* (М. Матіос).

Прислівники ж і дієприслівники поширенішими є: 1) за відсутності спільнокореневого абстрактного іменника, що легко поєднується з прийменником, напр.: *Дитинка машинально схопився за руків’я шаблі* (М. Івасюк); або ж така конструкція гіпотетично можлива, але не вживана, напр.: *Дитинка захитав заперечливо головою* (М. Івасюк) // **із запереченням*; 2) за потреби маркування додаткових відтінків модального значення: *Думки плавали вільно, без перешкод* (М. Івасюк); [Побратими]

Зітхнули полегшено // Зітхнули з полегшенням (М. Івасюк). Уживання прислівників і дієприслівників часто обмежене рамами лексичної сполучуваності: *Вершники особливо обережно просувались углиб Буковини* (М. Івасюк); *Іван так і сидить під брамою, згорнувшись залишеним Дарусею коцом* (М. Матіос). Якщо зіставляти прислівники, дієприслівники і прийменниково-відмінкові форми, то варто зауважити, що: 1) прийменниково-відмінкові форми репрезентують миттєвість такого вияву розповіді, тоді як прислівники передають постійність цього стану; дієприслівниковий вияв пропозиції має особливе призначення – утворювати висловлення на означення кількох подій, пов'язаних часовими й логічними відношеннями; 2) прислівники та дієприслівники постають стилістично нейтральними порівняно з останніми. Отже, **варіативність** є обов'язковою характеристикою сприйняття авторської інтенції літературного твору.

Прихованим засобом діалогізації, розрахованим на реального або уявного адресата чи опонента, слугують допустові конструкції. Вони вміщують указівку на часткову згоду з позицією іншого комуніканта, а також виражають деяку незгоду з його думками, слугують для утвердження переконань і поглядів мовця. Наприклад: *Дім Кобилянських був знесений всупереч історичній пам'яті, всупереч аргументованим протестам, на угоду можновладцям* (В. Вознюк).

Інтродуктивна номінація на означення об'єкта за його належністю до широкого класу зазвичай у детермінантній позиції семантично збіднена. Попри те, якщо об'єкт входить до мікросмосу оповідача, то автоматично стає залежним від цього мікросвіту й “має відповідати тому фрагменту дійсності, який слугує у висловленні “данім”, відомим, вихідним пунктом повідомлення” [21, с. 300]. Порівн.: *У мене є колекція марок*. Якщо галузь буття означена як деяка установа, то використовуємо функційну номінацію особи: *У нас в університеті є Центр буковинознавства*. Якщо данім є сукупність предметів, то номінація виконує виокремлювальну функцію, як-от: *З-поміж подруг вона вирізнялася пунктуальністю або сукупності Разом із чоловіком бабуся виховала п'ять дітей*.

Детермінанти мають характер паралельного, згорнутого повідомлення і введені у висловлення для конкретизації основної інформації. Вони актуалізують реченнєву інформацію, поширюють можливості обставинної або суб'єктної характеристики типової пропозиції додатковим змістом. Утім, одним із найулюбленіших прийомів письменників є обігравання імпліцитної пресупозиції читача та експліцитної частини тексту. Прикладом можуть слугувати зачини, побудовані так, начебто вони є продовженням лінії оповіді, ніби читач уже знає героїв, локально-часову орієнтацію. Оскільки автор не готує адресата до сприйняття інформації, то “ілюзія даного”, ефект напруженого очікування пояснень посилюється:

ОДИН

Думав. Думав так пекельно, що голова тріскала на частини. Але не міг згадати, коли ще так думки обсідали його мозок, як нині.

Не рухався з місця. Земля схопила на ноги і посадила перед собою на сповідь. Знала: скоро звійде в неї.

Душа не хотіла сповідатися. Корчилась, крутилась, але мусіла тримати слово перед світом. Де ж дітись... (С. Кохмат).

Жодного речення з наведеного тексту вилучити неможна, оскільки втілення авторської інтенції забезпечене цілісністю та повнотою викладу. Проте це не означає, що речення поза текстом не має цілісності та вичерпності. Але ця властивість утворена іншим чином – актом предикації, який розчленовано виокремлює з макроситуації уявлення про суб'єкт і предикат. Речення, сформоване на ґрунті суб'єктно-предикатного відношення, має предикативну повноту, і водночас у стосунку до тексту воно стає одиницею квантування цілісного смислу, що його забезпечує акт предикації.

У літературній комунікації конструкції, побудовані за зразком детермінантів, за певних умов можуть бути потрактовані як “вільні синтаксеми” [10, с. 4; 5, с. 52–62], або “самостійні смислові репрезентанти” [7, с. 285], які, по-перше, володіють самостійним узагальнено-номінативним значенням; по-друге, функціонують самостійно, ізольовано, поза синтаксичним контекстом; по-третє, представлені прийменниково-відмінковими формами; по-четверте, перебувають між повними та неповними реченнями. На нашу думку, ця здатність репрезентує властивість засобів вторинної

предикації здійснювати пропозиційну функцію називання події. Самостійність структурно-сислового значення вільних синтаксичних форм слова, еквівалентних семантичному навантаженню окремого висловлення, та морфологічного вираження визначає їх широке функціонування в мовленні як заголовків або інтродуктивних ремарок у драматичних текстах [про типологію та особливості функціонування див.: 5; 16; 15].

Так, засоби вторинної предикації актуалізують у заголовку до художнього або публіцистичного текстів різні макроелементи текстового масиву: тему, рему, просторово-часові; оцінні, асоціативні компоненти тощо, які формують комунікативно-прагматичний потенціал тексту. Наприклад: *“Читаючи Шевченка”*; *“У великій кишені вулиці”*, *“Магія Карпат”*, *“Іванові журавлі”* тощо (Із часопису “Буковинський журнал”). Заголовки тут, безперечно, є засобом членування тексту та водночас його зв’язності (ініціальної сегментації), реалізуючи “комплекс модальностей, насамперед суб’єктивної, поза якою текст як кодувально-декодувальна міжособистісна іпостась не може постати.

Натомість називні комунікати виконують експозиційну функцію у ремаркових конструкціях, у жанрах щоденника, у кіносценаріях, називаючи за допомогою засобів вторинної предикації час і місце, де відбуваються події, конкретизують інформацію про персонажа, маркують особливості його мовлення, поведінки тощо. Наприклад: *Гість (схаменувшись): Так часом зірветься з досади слово...;* *Іван (зачеплений): От знайшлася зненацька оборонниця для тебе, боярине!;* *Годвінсон (з погрозою в голосі): Громада власні парості негідні рубати може...;* *Деві (біля шафи): Можна й те дістати, що ти з Італії привіз?;* *Дженні Кембль (молоденька дівчина в дуже простому вбранні): Ах, вибачте! Ви самі? (Із тв. Лесі Українки). Вільні ремаркові синтаксеми слугують своєрідним “сурогатом дії” п’єси (вислів Е. Кошмідера), даючи читачеві змогу уявити подію так, ніби вона відбувається в момент прочитання.*

У процесі текстового рангування змісту для його виразності, “зняття семантичної напруги” мовець може свідомо відмежовувати від основного складу речення певні компоненти, інтонаційно увиразнювати, акцентувати увагу адресата на важливих деталях. Таку внутрішню “корекцію” розташування смислів у простому поліпропозитивному реченні уможливають парцельовані та сегментовані конструкції. Так, актуалізаційні ряди парцельованих одиниць уяскравлюють потужний емоційно-експресивний і когнітивно-інтерпретаційний потенціал, оскільки, за спостереженнями А. Загнітка, єдине смислове тло можна передати через призму: 1) виокремлення наслідкових, умовних, причинових, цільових відношень як потужних текстотвірних начал; 2) надання комунікативної достатності парцелятам (особливо за парцелювання головних членів речення) тощо [9, с. 64–65].

Однорідні головні члени речення, що становлять поширений ряд (три і більше компоненти), виокремлюють для “однозначного розуміння речення з кількома взаємодіючими предикаціями як простого з можливим поділом на два (або кілька)” [11, с. 112–113]. Наприклад: *Варська ожила в його уяві. Ніби балакала до нього і всміхалася* (Б. Лепкий); *Дерева змолкли. Просяться до хати. Займають чергу аж біля воріт* (В. Вознюк); *Мовчать собі небіжчики уперті. – Епохи. Люди. Села і міста* (О. Лупул).

Інтонаційні та змістові акценти зміщуються і в разі парцеляції іменної частини подвійного присудка, який виражає дві події, учасники яких пов’язані різними “сюжетами”. Такі інновації, уможливлучи деталізацію опису, поглиблюють дотик до чуттєвого внутрішнього світу персонажів, водночас маркують авторизовану оцінку – “такий різновид оцінного значення, який поєднує вказівку на автора – суб’єкта оцінки, об’єкт оцінки та характер оцінки (саму оцінку)” [1, с. 6]. Наприклад: *Аж ту і мій господар приходить. Високий, крепкий, лицем червоний, як кат* (І. Франко); *Тим часом увійшов з сіней хазяїн. Не такий здоровий, як патрокл, але премудрий і дужий, з великою блискучою бородою, з дужим закуцьорбленим носом* (Б. Грінченко).

Схильні до парцеляції також відокремлені конструкції – напівпредикативні та пояснювально-уточнювальні. Цьому сприяє їхня відносна самостійність у реченнєвій структурі та особливості синтаксичних зв’язків. Так, виокремлення пояснювально-уточнювальних компонентів зумовлено авторською інтенцією до точності повідомлюваного, сконцентрованості інформаційної площини: *Все пішло з димом...*

Перемінилося у дим... Тобто – стало нічим. Все пішло з димом. Опріч одного імені та прізвища: Януш, званий Товмач (А. Содомора); *Шагай дійсно почав ставитися до людей прихильніше, ніж перед тим... Крім Крикучки...* (Б. Лепкий).

Напівпредикативні конструкції поза межами основного складу речення актуалізують певні фонові знання, сприяють емоційно-експресивному забарвленню, стаючи вагомим чинником пластичного зображення образу людини, її характеру. Усе це нарощує глибину речення, уможлиблює конденсацію інформації, напр.: *Моя весна красивою була. Одягнена у срібношмарні шати* (О. Лупул); *Були вони [ноги] у нього як два приправлені патики. Тонкі, чорні, з великими пороздзявленими пальцями, з грубою шкірою на підозві* (Б. Лепкий); *Діставшись своєї стихії, він [дим] струмить у небо, йде у повітря. Йдучи – зникає* (А. Содомора); *Хлопець був черемошнянський. Юрка Огронника син. Іван, на псевдо Яструб* (М. Матіос).

Парцельовані вставні конструкції використовують для передавання переживань, настроїв, сприйняття героїв, напр.: *Може, вона [Докія – О. К.] боялася мачухи. Може... А все ж був у неї завсіди вовчий погляд* (Б. Грінченко); *Старі люди і сонники кажуть, що цей день – день недолі. Може. Однак мені не хочеться в те вірити* (Б. Грінченко).

Парцельовані поширювачі також надають експресивного забарвлення тексту. Наприклад, означення дають змогу виразити релевантні ознаки фактів, осіб і предметів, зокрема: спостережувані (з відтінком інтенсифікації), інформативні, емоційні, оцінні, як-от: *На краю села стояла хата. Нова-новенька* (Б. Лепкий); *В селі був також піп. Старий, як найстарші господарі* (Б. Лепкий); *Не вирвусь. Прикручена, прикута* (Л. Костенко); *Ади, які кукурудзи... Мізерні, жовті* (В. Зубар). Особливу вагу становлять парцеляти, утворені в процесі повторення компонентів у різних синтаксичних позиціях, які набувають безапеляційної доказовості, напр.: *Треба би дібратися до тих глибин і переробити їх, поправити. Це може зробити тільки хата і школа. Просвічена хата і добре поставлена школа. Особливо початкова* (Б. Лепкий); *У ранньому віці дитині цікаво все. Абсолютно все* (із часопису).

Обставини-парцеляти увиразнюють логіку та діалектику фактів, почуттів. Їх добір залежить від бажання автора конкретизувати оповідь у часово-просторових координатах, установити причинно-наслідкові зв'язки, показати особливості перебігу дій, виявити авторизовані оцінки, прагнення до новизни, емоційно-експресивної зображальності, оригінальності функційної спрямованості висловлення. Наприклад: *Вона чекає дитину... Буквально з дня на день...* (В. Фольварчний); *Аж стіни трясуться. Од шепоту* (Т. Шевченко); *Співали всі. Хоч з примусу, та дружно* (О. Лепкий); *Я полюбив тебе на п'яту голодну весну... Всю до дна* (М. Драй-Хмара); *Останні каплі дощу тихо спадали з вікон. Як сльози* (Б. Лепкий); *Цей міщанин і до шпіку ц. к. урядник виглядав дійсно смішно серед сільського оточення... Як метеор, або просто, як за нігтем скалка* (Б. Лепкий); *Він вперше закохався. Випадково. Для себе несподівано й для мене* (Г. Тарасюк); *Вибравши очима найглибше місце, міряєш висоту. Ого. Височенько. Метрів надцять* (М. Лазарук).

Отже, цілком вмотивованим постає висновок О. Пешковського, що в тексті "інтонаційним засобом притаманний рухомий, вільний характер. Вони нашаровуються складними, вигадливими візерунками на звукові засоби, не зростаючись із ними в певні типи зв'язку, а, навпаки, дистанціюючись на кожному кроці. Інтонаційні засоби, так би мовити, блукають граматичною поверхнею мови" [19, с. 191]. Різноманітність інтонаційних та граматичних ознак спричинює не лише їх дисонанс у разі вираження комунікативних інтенцій мовця в межах одного висловлення, а й те, що вони можуть по-різному членувати текст (мовлення) на сегменти. Комунікативно автономне висловлення може бути або довшим від структурно завершеної одиниці, або коротшим за неї, тому дослідження специфіки текстової комунікативної компресії є актуальним і перспективним.

Література

1. Агафонова А. М. Авторизовані конструкції в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Агафонова Алла Миколаївна. – Івано-Франківськ, 1999. – 19 с.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; перевод Е. В. и Т. В. Вентцель ; ред., вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова. – 2-е изд. – М. : УРСС, 2001. – 416 с. – (Лингвистическое наследие XX века).
3. Бацевич Ф. Імпліцитні текстові засоби в повістях І. Франка / Флорій Бацевич // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжнар. наук. конф. (Львів, 25–27 вересня 1996 р.) / ред. кол.: Л. Бондар, М. Гнатюк, І. Денисюк та ін. – Львів : Світ, 1998. – С. 662–666.
4. Гуйванюк Н. Номінативна деривація і кореферентність синтаксичних одиниць / Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. : До 130-річчя заснування Чернівецького ун-ту / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 276–277 : Слов'янська філологія. – С. 174–179.
5. Гуйванюк Н. В. Синтаксичний статус вільних синтаксем / Н. В. Гуйванюк // Verba Magistri : Мовознавство. Літературознавство. Журналістикознавство. Педагогіка. Методика : зб. наук. праць, присв. ювілею доктора філологічних наук, професора С. В. Ломакович / за заг. ред. В. М. Терещенка та П. Б. Ткач. – Харків, 2008. – С. 52–62.
6. Загнітко А. П. Корелятивність первинних і вторинних функцій морфологічних форм / А. П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур : зб. наук. праць / ред. кол. : М. О. Луценко (наук. ред.) та ін. – К. : НМКВО, 1991. – С. 101–110.
7. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
8. Загнітко А. Прийменники у структурі тексту: первинні і вторинні / Анатолій Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 120–131.
9. Загнітко А. Типологічні вияви актуалізаційності у внутрішньотекстовій структурі / Анатолій Загнітко // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / ред. кол. : Б. І. Бунчук (наук. ред.) та ін. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 382–384 : Слов'янська філологія. – С. 62–68.
10. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 440 с.
11. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення : підручник / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., Голов. вид-во, 1985. – 126 с.
12. Кадомцева Л. О. Ускладнення речень у світлі сучасної синтаксичної теорії / Л. О. Кадомцева // Українське мовознавство : респ. міжвідом. наук. зб. / ред. кол. : І. К. Кучеренко (ред.) та ін. – К. : Вища шк., 1989. – Вип. 16. – С. 60–65.
13. Караулов Ю. Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть : монография / Ю. Н. Караулов. – М. : ИРЯ РАН, 1999. – 180 с.
14. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева ; Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 346 с.
15. Кульбабська О. В. Напівпредикативні звороти як конденсатори реченнєвого змісту (на матеріалі ремаркових конструкцій) / О. В. Кульбабська // Лексико-граматические инновации в современных восточно-славянских языках : материалы III Междунар. науч. конф. (Дніпропетровськ, 19–20 апреля 2007 р.) / упоряд.: Т. С. Пристайко. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – С. 249–250.
16. Кульбабська О. Прагматика заголовка в системі заголовок – текст / Олена Кульбабська, Ірина Остафійчук // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 321–322 : Слов'янська філологія. – С. 369–373.
17. Мойсієнко А. К. Мистецтво бачити світ / А. К. Мойсієнко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць : у 2 ч. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – Ч. 2. – С. 57–61.
18. Падучева Е. В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении / Е. В. Падучева // Научно-техническая информация. Информационные системы и процессы. – 1981. – № 11. – С. 23–30. – (Серия 2).
19. Пешковский А. М. Интонация и грамматика / А. М. Пешковский // Избранные труды. – М. : Учпедгиз, 1959. – 511 с.
20. Федосюк М. Ю. Способы передачи новой информации в художественном тексте / М. Ю. Федосюк // Научные доклады высшей школы. – 1983. – № 6. – С. 40–46. – (Филологические науки).
21. Языковая номинация (Виды наименований) / А. А. Уфимцева, Е. С. Кубрякова и др. ; отв. ред. В. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – 357 с.